

שיטתו של רבי שמעון בר יוחאי

הרב גבריאל גולדמן

רבי יונתן בן עכמי ורבי יהודה בן גרים שנו פרשת נדרים בבית רבי שמעון בר יוחאי. נפטרו ממנו בערב, בבוקר באו ונפטרו ממנו שוב. אמר להם: ולא נפטרם ממני בערב? אמרו לו: לימדתנו רבנו, תלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר, צריך להיפטר הימנו פעם אחרת.

אמר רבי שמעון לבנו: בני אדם הללו, אנשים של צורה הם, לך אצלם ויברכוך. הלך אצלם, אמרו לו: מה אתה מבקש? אמר להם: אבא אמר לי - לך אצלם ויברכוך.

אמרו לו: יהי רצון שתזרע ולא תקצור, תכניס ולא תוציא, תוציא ולא תכניס, יחרב ביתך ויתקיים מלונך, יתבלבל שלחנך, ולא תראה שנה חדשה.

כשבא אצל אביו, אמר: לא די שלא ברכוני, אלא אף ציערוני. אמר לו: מה אמרו לך? אמר לו: כך וכך. אמר לו: כל אלו ברכות הן! - 'תזרע ולא תקצר' - תוליד בנים ולא ימותו. 'תכניס ולא תוציא' - תכניס כלות לביתך ולא ימותו בעליהן ויחזרו לבית אביהן. 'תוציא ולא תכניס' - תשיא בנותיך ולא ימותו בעליהן ויחזרו אליך. 'יחרב ביתך ויתקיים מלונך' - שהעולם הזה מלון, והקבר בית. 'יתבלבל שלחנך' - מרב בנים ובנות. 'ולא תראה שנה חדשה' - שלא תמות אשתך ותשא אשה אחרת¹.

הסיפור בגמרא מפתיע, ומעלה תמיהות רבות: מדוע שלח רבי שמעון את בנו ל'אנשים של צורה' לקבל ברכה, וכי לא יכול היה לברך את בנו בעצמו? ומדוע ברכוהו האנשים בברכה כה מוזרה? האם נתכוון רבי שמעון להנחיל לבנו ברכה בלבד, או שמא כל סיפור הברכה היה בעצם כיסוי למסר הרבה יותר עמוק שבקש רבי שמעון להעביר לבנו? אם כן - מהו המסר המוצפן? ומדוע היה צורך באופן מפתיע כל כך כדי להעביר מסר זה?

לצורך תשובתנו והתייחסותנו, נרצה להניח הנחה, שאמנם אי אפשר להוכיחה - לפחות לא בשלב זה, והיא - שרבי שמעון בר יוחאי ידע שברכת תלמידיו, אותם

'אנשים של צורה', לא תהיה פשוטה ורגילה. אמנם הדברים לא מפורשים לגמרי בגמרא, אולם אנו מניחים שרבי שמעון בר יוחאי הכיר היטב את תלמידיו, ולכן שלח את בנו דווקא אליהם. התייחסותנו דלקמן תבוא מתוך ההנחה שרבי שמעון בר יוחאי היה בהחלט מודע לאי יכולתו של בנו לקבל את ברכתם בשמיעה ראשונית, ולצורך בהסבר שיחשוף את הברכה המוצפנת בדברי אותם 'אנשים של צורה'. לא ברכה סתמית ביקש רבי שמעון לבנו, אלא אמצעי להעברת מסר עמוק ויסודי.

ננסה להתמקד בשתי שאלות עיקריות:

1. מהו המסר אותו רצה רבי שמעון בר יוחאי להעביר לבנו?
 2. מדוע דווקא באופן מפתיע ומהמם שכזה, כפי שתואר בסיפור?
- ראשית נציג כאן את הצעתנו ותשובתנו לשאלה הראשונה, ולאחר מכן ננסה להוכיחה.

נראה לומר שרבי שמעון בר יוחאי רצה ללמד את בנו השקפת עולם כוללת ויסודית. מעבר למשמעות המצומצמת של ברכה שקיבל הבן, רבי שמעון בר יוחאי רצה להעביר לבנו את סוד ההסתכלות הפנימית.

ונבאר דברינו. אנו רגילים להסתכל על העולם בהסתכלות חיצונית, ופעמים רבות שטחית. עולמנו עולם גשמי, והנתונים מגיעים אלינו דרך החושים, על פי כללי החומר והפיסיקה. הנתונים הללו הם המגיעים לתודעתנו, ומשפיעים על השקפתנו והכרעותינו לגבי המתרחש בעולם, בבחינת 'אין לו לדיין אלא מה שעניו ראות'.

לרבי שמעון ישנה דרישה להסתכל על העולם בצורתו הפנימית. לא רק על הנתונים החיצוניים, הגשמיים, אלא יש להתבונן גם על הנתונים הנסתרים מעינינו בראייה ראשונית שטחית. אליבא דרבי שמעון יש לבדוק גם את הגורמים הפנימיים המשפיעים מתחת לפני השטח. חיוני להתבונן ולחקור גם ובעיקר את התוכן הנשמתי, הצפון מתחת למעטה החיצוני הגשמי. לא להסתפק בראייה רדודה שטחית אלא לשאוף לראייה מעמיקה ופנימית. וגמרא ערוכה היא - "רבי שמעון אזיל בתר כוונה"². הדגש אינו רק על המעשה החיצוני, אלא גם ובעיקר על הכוונה והמשמעות הפנימית.

לכן מגדיר רבי שמעון את שני התלמידים 'אנשים של צורה'. בעולם של חומר וצורה, החומר הוא הנראה לעין. צורת הדבר היא מהותו הפנימית, והיא אינה בולטת וברורה.

רבי שמעון מגדיר אותם 'אנשים של צורה' - הם יודעים להתבונן על המהות הפנימית של הצורה. כשרבי שמעון שולח את בנו אליהם כדי שיברכוהו, מתברר שמעבר לברכות עצמן, יש כאן מסר פנימי נוסף: אם תזכה להבין את דבריהם - זו הברכה האמיתית.

במימד הראשוני לא הייתה כאן ברכה כלל וכלל, ובשמיעה ראשונית אפילו היפך מברכה. רק לאחר שרבי אלעזר חזר לאביו וקיבל הסבר פנימי לדבריהם נתבררו הדברים. במישור הכמוס הפנימי הקללה הופכת לברכה. בעצם יש כאן העברת מסר מרבי שמעון לבנו שאסור היה לו להסתפק בשמיעה שטחית ראשונית כזו. ההסתכלות השטחית היא טעות! עליו היה לסגל לעצמו יכולת הסתכלות פנימית כדי שיוכל להבין את העולם האמיתי, הפנימי. עליו לעבור מהסתכלות עממית חיצונית, להסתכלות הפנימית של רבי שמעון בר יוחאי.

כדי לבסס את דעתנו בעניין שיטת רבי שמעון בר יוחאי, נביא כאן כמה דוגמאות נוספות. רק לאחר מכן נטפל באופן המיוחד בו בחר רבי שמעון, כדי להעביר מסר זה לבנו.

"וְהַשְׁפִּיטִי חַיִּה רְעָה מִן הָאָרֶץ" (ויקרא כו ו) - רבי יהודה אומר: מעבירם מן העולם. רבי שמעון אומר: משביתן שלא יזוקו. אמר רבי שמעון: אימתי הוא שבחו של מקום, בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים? אמור - בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים, וכן הוא אומר (תהלים צב א) 'מזמור שיר ליום השבת' - למשבית מזיקין מן העולם, משביתן שלא יזוקו.

וכן הוא אומר (ישעיה יא ו) 'וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבץ, ועגל וכפיר ומריא יחדיו, ונער קטן נוהג בם. ופרה ודב תרעינה יחדיו ירבצו ילדיהן, ואריה כבקר יאכל תבן. ושעשע יונק על חור פתן, ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה'. מלמד שתינוק מישראל עתיד להושיט את ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מתוך פיו"³.

רבי יהודה מסביר את הפסוק בפשטות, לא תהיינה חיות רעות בארצכם. אבל

3 תורת כהנים בחוקותי, פרשתא א ב.

מבחינה פנימית אין שום שינוי, החיות הרעות תמשכנה להיות רעות. רבי שמעון בר יוחאי לא מסתפק בברכה טכנית חיצונית. לרבי שמעון משמעות הברכה היא פנימית. השינוי הוא בחיות הרעות עצמן, שלא תזקנה יותר. זהו השבח היותר גדול, וכמאמר רבי שמעון - אימתי הוא שבחו של מקום? בזמן שאין מזיקים, או בזמן שיש מזיקים (כשם תואר) ואין מזיקים (כפועל)?! אמור - בזמן שיש מזיקים ואין מזיקים .

הרמב"ן⁴ מסביר את דברי רבי יהודה ורבי שמעון, ומקבל דווקא את דעת רבי שמעון, וזו לשונו:

"והשבתי חיה רעה מן הארץ" - על דעת רבי יהודה שאמר משביתן מן העולם, הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארצם. כי בהיות השבע וברבות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבאנה חיות בישוב.

ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו, יאמר והשבתי רעת החיות מן הארץ, והוא הנכון. כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצוות כאשר היה העולם מתחילתו קודם חטא אדם הראשון, אין חיה ורמש ממית אדם, וכמו שאמר רש"י: 'אין ערוד ממית אלא החטא ממית'. וזה שאמר הכתוב - 'ושעשע יונק על חור פתן', וכן 'ופרה ודב תרעינה', 'ואריה כבקר יאכל תבן'. כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם, כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם והושם טרף הטבעי בהם גם לטורף זו את זו כידוע... ובהיות ארץ ישראל על השלמות, תשבות רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם... ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישוב השלום בעולם ויחדל הטרף וכל חיה הרעה כאשר היה בטבעם מתחילה".

לפי הסבר הרמב"ן, אל לנו להתבונן בברכה בעיניים עכשוויות, המשקפות את המצב רק כעת. הברכה אליבא דרבי שמעון מחזירה אותנו למצב רוחני אחר, עליון וקדום, של אדם הראשון קודם החטא, של רוחניות שאינה משועבדת למגבלות החומר והחטא. גם אם תוצאת הברכה יכולה להיות מקבילה בין רבי יהודה ורבי שמעון, דהיינו - האדם לא יצטרך לפחד מחיות רעות, הרי שלרבי שמעון התיקון כאן צריך להיות פנימי, ואין להסתפק בתיקון חיצוני⁶.

4 בפרושו לתורה ריש פרשת בחוקותי.

5 ברכות לג.

6 במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון, הרמב"ן הכריע כרבי שמעון, לעומת הרמב"ם בסוף הלכות מלכים שפסק להלכה כרבי יהודה:

תנו רבנן⁷: 'ואספת דגנך' (דברים יא יד) - מה תלמוד לומר? לפי שנאמר (יהושע א ח): 'לא ימוש ספר התורה הזה מפריך', יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר 'ואספת דגנך' - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בר יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורע בשעת הרוח; תורה מה תהא עליה?! אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר (ישעיה סא ה) 'ועמדו זרים ורעו צאנכם', ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר 'ואספת דגנך'. ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר (דברים כח מה) "ועבדת את אויבך".

לרבי ישמעאל הנהג בהן מנהג דרך ארץ. הברכה היא גשמית כפי פשט הכתוב. לעומת רבי שמעון שמחפש את הצד הפנימי הרוחני - תורה מה תהא עליה? וכי יתכן שברכת ה' תסתפק ברובד החיצוני השטחי, ותזניח את המשמעות הפנימית העיקרית?!

לכן רבי שמעון דוחה את דברי רבי ישמעאל על ברכה ברובד גשמי בלבד. הסתפקות במשמעות הגשמית נקראת אצל רבי שמעון 'אין עושין רצונו של מקום!' לפי רבי שמעון הברכה היא רוחנית. כשהאדם יעסוק במשמעות הרוחנית העיקרית, יבואו השפע והברכה הגשמיים בעקבותיה ללא טורח וללא מאמץ. לפי רבי שמעון המשמעות הפנימית אינה מוותרת על החיצוניות הגשמית, אלא כוללת אותה יחד עמה באופן שהפנימיות עיקר והחיצוניות טפלה לה.

מעניינת הכרעת הגמרא במחלוקת רבי ישמעאל ורבי שמעון. הכרעה שהיא משמעותית ואקטואלית לכל יהודי ויהודי. האם ללכת לעבודה, או לשבת וללמוד

"אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה 'וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבע' - משל וחידה. ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כנמר וכזאב...".

ההכרעה מאוד אופיינית לרמב"ם ולרמב"ן לשיטותיהם. הרמב"ם שלדעתו החומר הוא המעכב את הרוחניות, ולא יתכן תיקון מושלם כל עוד האדם בחומר. (כך למשל במורה הנבוכים חלק ג ח. כך גם לשיטתו בתחיית המתים, שלאחר תחיית המתים יחזרו וימותו. שלא כרמב"ם ב"דרך ה'" (חלק א פרק שלישי) שישארו לחיות בגוף לאחר שיודכך ויתעלה). לעומתו הרמב"ן סובר שהתיקון הוא בחומר עצמו. וכעין זה גם נחלקו לגבי הקשר הגופני בין איש לאשה, שלפי הרמב"ם חוש המישוש חרפה הוא לנו, והרמב"ן חולק עליו בחריפות באגרת הקדש. והדברים ארוכים ואכמ"ל.

תורה.

”אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בר יוחאי ולא עלתה בידן. אמר ליה רבא לרבנן: במטותא מינייכו, ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי, כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולי שתא.”

הגמרא לא פוסקת הלכה כאחד מהתנאים, אין הכרעה מי צודק. אביי רק מתאר מצב נתון: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידם, כרבי שמעון בר יוחאי - ולא עלתה בידם.

כלומר, שתי הדרכים פתוחות ואפשריות, אבל כל אדם צריך לבחור לעצמו את הדרך המתאימה לו. מי שרוצה לילך בדרכו של רבי שמעון בר יוחאי, ראוי לו שיסגל לעצמו קודם לכן את הסתכלותו הפנימית המיוחדת של רבי שמעון, ואת דרכו הרוחנית וגם המעשית. לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. מי שינסה לסגל לעצמו את דרכו של רבי שמעון בר יוחאי באופן פשטני וללא הכנה מתאימה, לא יעלה הדבר בידו, שהרי עצם מהותה של דרך זו היא הפנימיות. דרך זו מתאימה לבני עלייה בלבד, וכמאמרו של רבי שמעון בר יוחאי עצמו - ”ראיתי בני עלייה והם מועטים... ואם שניים הן - אני ובני הן”⁸. מי שיישאר בחיצוניות וייקח לעצמו את דרכו של רבי שמעון בר יוחאי רק באופן טכני, לא יצליח, שהרי הפנימיות כאן היא העיקר והמהות⁹.

תכונתו של רבי שמעון בשאיפתו לפנימיות באה לידי ביטוי עוד כשהיה תלמיד. בגמרא¹⁰ נחלקו תנאים אם תפילת ערבית רשות או חובה. מי שעורר את השאלה היה רבי שמעון בר יוחאי - 'ואותו תלמיד רבי שמעון בר יוחאי הוה'. מסביר הראי"ה קוק¹¹:

”ממעלת השואל נבין ערכה של השאלה שהיא נוסדה על עמקי חכמה, בגדר השתלמות האדם במה שהוא נעלה מתהלכות טבעו, אף שאפשר לו להכין עצמו אליה, אם הוא בכלל החובה או הרשות.

ומזה תוצאות לסדר ההנהגה בענין הלמודים הנשגבים, שהם מפתחות להשיג

8 סוכה מה:

9 עיין במשך חכמה ריש בחוקותי, שקושר יחד את שתי הדוגמאות - ואספת דגנך עם והשבתי חיה רעה מן הארץ.

10 ברכות כז:

11 עין איה, ברכות שם, אות כו.

דעת נשגבה ורוח הקדש הנעלה מטבע אנושי, שבהם עסק ביחוד לדורות רבי שמעון בר יוחאי, ועליהם נוסדו לימודיו בספר הזוהר. על כן שאלה זו ראוייה לו, והדברים עתיקים, לענין התכנסות זמן המנוחה בעבודה¹².

תפילת ערבית, על פי הרב קוק, מסמלת את יכולת היחידים להתעלות, בלילה שהוא זמן מנוחה לאדם בהתבודדו מהחברה ומהחומר (וכמו שמסביר הרב קוק שם באות ב ובאות ד). ורבי שמעון רצה לברר האם ההתעלות הזו רשות היא או חובה. כלומר, ניתן ללמוד מכאן שרבי שמעון, עוד בהיותו תלמיד, כבר אז חיפש את המשמעות הפנימית הנעלה מתהלכות טבעו, ובקש לברר אם היא רשות או חובה. גם במעלליו יתנכר נער¹².

הדיון בגמרא היה הלכתי אמנם, אך לרבי שמעון בדרכו המיוחדת ישנו רובד פנימי חבוי. ישנה משמעות פנימית נסתרת והיא העיקרית. השאלה ההלכתית הפשוטה לכאורה, היא בעצם כיסוי למסר המחשבתי העיקרי המוצפן בתוכה. התשובה ההלכתית לשאלה זו אינה חד משמעית. פוסק הרמב"ם¹³:

“ואין תפילת ערבית חובה כתפילות שחרית ומנחה. ואף על פי כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפילת חובה”.

כמו בשאלה בסוגיית 'ואספת דגנך', גם כאן התשובה אינה חד משמעית. אין חובה מוחלטת, אבל בהחלט יש מקום ליחידים להתעלות. רבי שמעון לומד מכאן תשובה גם לשאלתו הנסתרת, שאם אדם מסוגל להתעלות ולהשתלם בדבר שהוא נעלה וגבוה מטבעו, הריהו מחויב לנסות להשתדל ולהתעלות. והמפתח לכך הם הלימודים הפנימיים הנסתרים והמעולים, שבהם עסק רבי שמעון בר יוחאי ושעליהם נוסדו לימודיו בספר הזוהר.

לאחר שראינו את דרכו של רבי שמעון בר יוחאי והתחלנו לנסות ולהבינה, ננסה להתמודד בהבנת הסיפור המפורסם ביותר על רבי שמעון בר יוחאי ותורתו¹⁴.

“ישבו רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, וישב אצלם יהודה בן גרים. פתח רבי

12 משלי כה יא

13 הלכות תפילה א ו.

14 שבת לג: מובא גם בירושלמי שביעית פרק ט א, וכן בבראשית רבה פרשה עט, בשינויי נוסחא.

יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו, תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון ואמר: כל מה שתיקנו, לא תיקנו אלא לצורך עצמם. תיקנו שווקים - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהם עצמם, גשרים - ליטול מהם מכס. הלך יהודה בן גרים וספר דבריהם ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לצפורי, שמעון שגינה - ייהרג.

כעת כבר ברורה לנו גישתו של רבי שמעון בר יוחאי. לעומת רבי יהודה שמסתכל באופן חיצוני גשמי על פעולותיהם של הרומאים - שווקים, גשרים ומרחצאות, הרי שרבי שמעון בר יוחאי לא מסכים בשום אופן לשבח את הרומאים על פעולותיהם אלו, שהרי מבחינה פנימית כל מה שעשו לצורך עצמם עשו, ולעם ישראל עלול להיגרם נזק מפעולותיהם - מכס וזנות. רבי שמעון מסרב לקבוע את התייחסותו על פי הפן החיצוני המעשי, אלא אך ורק על פי הפן הרוחני הפנימי. רבי שמעון הולך כאן לשיטתו שמותר להתגרות ברשעים בעולם הזה¹⁵.

"הלך רבי שמעון ובנו ונתחבאו בבית המדרש. כל יום היתה אשתו מביאה להם פת וכד של מים וסעדו. כשגברה הגזרה אמר לבנו: נשים דעתן קלה עליהן, שמא יצערורה ותגלה מקומנו.

הלכו ונתחבאו במערה. נעשה נס ונברא להם חרוב ומעיין, והיו פושטים בגדיהם ויושבים עד צווארם בחול. כל היום היו עוסקים בתורה, בזמן תפילה היו מתלבשים ומתעטפים ומתפללים, ואחר כך היו חוזרים ופושטים בגדיהם כדי שלא יבלו".

רבי שמעון ובנו 'שורפים את הגשרים'. בתחילה הם מתחבאים ומסתגרים בתוך בית המדרש. בית המדרש המסמל כאן את ההתרחקות מהעולם החומרי - 'בני, אם פגע בך מנוול זה, משכהו לבית המדרש'. עדיין יש להם קשר לעולם החומר דרך אשתו של רבי שמעון המביאה להם אוכל - חומריות פשוטה לקיום הגוף, לתוך בית המדרש. השלב השני - התכנסות פנימה במערה, מסמל את ההתכנסות ברוחני וההתרחקות מהחומר, באופן בוטה יותר. ניתוק גמור מחברת בני אדם. רבי שמעון ובנו מצפינים את עצמם מהחברה, ובעצם מהעולם החומרי בכלל.

ההדרגתיות קיימת גם לגבי הניתוק מהאוכל. מאכילה ושתייה רגילים, עוברים רבי שמעון ובנו בהיותם בבית המדרש, ללחם ומים בלבד. במערה גם לחם אין,

רק חרובים. אין כד, אלא הם שותים ישירות מהמעין. מיזעור הצרכים החמריים כמעט לאפס, ושימוש בחומריות רק כדי שהגוף יחזיק מעמד ולא יתנתק מהנשמה. כמו אש הזקוקה לאיזו שהיא אחיזה בחומר כדי לא לדעוך.

כאן מקיים רבי שמעון את שדרש - 'בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי אחרים'. רבי שמעון ובנו יושבים ועוסקים בתורה, והקב"ה מזמין להם מזונותיהם. אמנם בצמצום הראוי להם, במשורה. רבי שמעון נאה דורש, וגם נאה מקיים.

מדוע בזמן הלימוד היו פושטים בגדיהם וקוברים עצמם בחול, ואילו בזמן התפילה היו מתלבשים, מתעטפים ורק אז היו מתפללים?

התשובה הפשוטה מובאת בגמרא: כדי שבגדיהם לא יבלו. אולם כדרכו המיוחדת של רבי שמעון ננסה ללמוד כאן משמעות עמוקה יותר.

כשרבי שמעון לומד תורה, נשמתו הפנימית היא שלומדת. בזמן שהנשמה לומדת תורה אין צורך בגוף. רבי שמעון ובנו קוברים את הגוף באדמה, מפני שעתה אין בו שום צורך. הנשמה לומדת תורה, והגוף נח בקבר. צדיקים במיתתם קרויים חיים, מפני שגם כשגופם נח בקבר, הנשמה ממשיכה להתעלות בלימוד תורה.

אמנם בזמן התפילה, כשמבקשים רפואה ופרנסה, כששואלים בקשות גופניות ארציות, אז יש צורך 'ללבוש' בחזרה את הארציות, ללבוש חזרה את הגוף. לבישת הבגדים וההתעטפות בהם היא בעצם סמל ל'לבישת' הגוף. הנשמה שכמעט והתנתקה לחלוטין מהגוף - חוזרת אליו. המחזיר נשמות לפגרים מתים.

"ישבו שתיים עשרה שנה במערה. בא אליהו ועמד על פתח המערה, אמר: מי יודיע לבר יוחאי שמת הקיסר ובטלה גזרתו? יצאו וראו בני אדם כשהם חורשים וזורעים. אמרו: מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה?! כל מקום שנותנים עיניהם מיד נשרף. יצאה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם!"

אליהו בא והודיע לרבי שמעון ובנו שהקיסר מת ובטלה גזירתו. כמה מתאים מצב זה לדברי רבי שמעון¹⁶:

"אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי: כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו, שנאמר (שמואל-ב' ז י): 'ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו

ושכן תחתיו ולא ירגז עוד, ולא יוסיפו בני עוולה לענותו כאשר בראשונה".¹⁷

לאחר השהייה הארוכה במערה, מתקשים רבי שמעון ובנו להבין את העולם החמרי הפשוט - 'מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה'?! כיצד אפשר להזניח את העיקר ולעסוק בטפלה? רבי שמעון קיים בעצמו הלכה למעשה את צורת החיים הפנימית של הנשמה, עם מים במשורה וקב חרובים, שהיו רק קומץ גשמיות להחזקת הגוף שלא ידעך¹⁷. לכן כשיוצא רבי שמעון מהמערה עם בנו, כל מקום שנותנים בו עיניהם מיד נשרף. העולם הגשמי לא מסוגל להחזיק נשמות גבוהות כשל רבי שמעון ובנו. כמו שאם ניקח נורה פשוטה ונזרים בה אנרגיה גבוהה, הנורה לא תחזיק מעמד ותתפוצץ, כך גם כאן, לא מתאפשר החיבור בין העולם החומרי לבין רבי שמעון ובנו עם האנרגיה הרוחנית העצומה שצברו בלימודם הפנימי במערה. לכן בת הקול מחזירה אותם למערה מתוך גערה: להחריב עולמי יצאתם?! חזרו לפנימיותכם הפרטית, אינכם יכולים לדור עם העולם הגשמי בכפיפה אחת.

"חזרו והלכו וישבו שנים עשר חדש. אמרו: משפט רשעים בגיהנום שנים עשר חדש. יצאה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם. יצאו מן המערה. כל מקום שהיה רבי אלעזר מכה, היה רבי שמעון מרפא. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה".

כיון שרבי שמעון ובנו אינם מסוגלים לדור בכפיפה אחת עם העולם הגשמי, נשלחו חזרה למערה. כדי שיוכלו לחזור לחיות ולהשתלב בעולם החומרי, יש צורך בהתאמה ביניהם. מבחינה עקרונית יש אפשרות שהעולם יתעלה, או שרבי שמעון ובנו יקבלו את העולם כפי שהוא.

רבי שמעון מבין שאי אפשר לו לעולם להתעלות בבת אחת, ולכן גם הייתה הגערה כלפיהם. רבי שמעון ובנו מקבלים על עצמם את הדין - משפט רשעים בגיהנום שנים עשר חדש. הגיהנום לרשעים מתואר כאן כתקופת הסתגלות ממוסכמות השקר העוול והחמס של הרשעים, אל הטוב האמת והיושר, כעין חינוך מחדש. להבדיל, גם רבי שמעון בר יוחאי ובנו זקוקים להתייחסות חדשה ושונה לעולם במעבר מרוחניותם הצרופה כמעט, אל העולם החומרי. ולאחר שנים עשר חודשים נוספים במערה שבהם הם 'מסתגלים' חזרה לחומר, יוצאת בת קול ואומרת להם: צאו ממערתכם.

17 החרוב הוא סמל ההסתפקות במועט. כך לדוגמא אצל רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (תענית כד): ולעומת זאת מסמל את ההשקעה לטווח הארוך, לדורות הבאים ולא לצורך האדם עצמו, כמו בסיפור (שם) על חוני המעגל.

מעניין שלגבי תקופתם השנייה לא מוזכר לימוד תורה מתוך ביטול הגוף. אף על פי שאי אפשר לדייק מכאן באופן מוחלט, אבל מסתבר שהלימוד והיחס לגוף היו שונים בשנים עשר חודשים אלו, מאשר בשנים עשרה השנה שקודם לכן.

ועדיין ניתן לראות הבדל בין רבי שמעון האב, לבין בנו רבי אלעזר. אצל רבי אלעזר הצעיר יותר, הדברים חריפים יותר ובווערים בעצמותיו, ולכן גם ההסתגלות חזרה לחומר - קשה יותר. רבי שמעון זקן יותר אך גם סובלני יותר, ומוכן לקבל את הצורך בהסתגלות ובהשלמה עם העולם החומרי. לכן בכל מקום שהיה רבי אלעזר מכה, היה רבי שמעון מרפא. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. אמנם נכון, הפנימיות היא העיקר. אולם מבחינה כמותית היא מעט שבמעט. ולא נברא העולם כולו אלא לצוות לזה. יש מקום וצורך ותפקיד גם לעולם החומרי.

“ערב שבת עם חשכה ראו זקן אחד כשהוא אוחז בידו שתי חבילות של הדסים, ורץ בין השמשות. אמרו לו: אלו למה לך? אמר להם: לכבוד שבת. ויהא די לך באחד? - אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור. אמר לו רבי שמעון לבנו: ראה, כמה חביבין מצוות על ישראל. נתיישרה דעתם.”

מדוע נתיישרה דעתם על ידי הזקן?

רבי שמעון ובנו ראו, שאף על פי שהעולם גשמי, בכל זאת יש בו חיבור לרוחניות ושאיפה להתעלות העולם. השבת מסמלת את הרוחניות, וערב שבת בין השמשות היא נקודת החיבור בין הגשמי לרוחני. הזקן רץ ומתאמץ לכבוד שבת, מתאמץ לקשור את החומר ברוח. אינו מסתפק בבד הדס אחד, אלא מקפיד על שני בדי הדס. לא מסתפק ב'זכור' בלבד שהיא מצווה רוחנית אמנם, אך אינה מחוברת בחומר, אלא מצרף לה גם 'שמור' - חיבור לעולם גשמי של הגבלת החומריות בשבת, הגבלת ל"ט מלאכות שבת ותולדותיהן, ומתוך כך הדגשת הרוח, שעבוד החומר לרוח ביום השבת, מתוך שאיפה ליום שכולו שבת. או אז נתיישרה דעתם, כשראו שגם האנשים הפשוטים, השקועים בששת ימי המעשה בחומר ובלבנים, כשמגיעה השבת הרוחנית, הריהם מצמצמים את החומר ומגבילים אותו, ומתוך כך הופך החומר לבסיס לרוחני. כשהחומר הופך להיות בסיס לרוחני הריהו מתקדש ומקבל משמעות רוחנית בעצמו, שהרי אז אין החומר עומד לעצמו, כשונה וכמתנגד לרוח, אלא כמשלים וכבסיס לרוח, בבחינת 'היודע את מקומו'. אפילו אנשים פנימיים כרבי שמעון ובנו - 'אנשים של צורה' - זקוקים היו לקב חרובים ולמעין. כשהחומר אינו מבקש להשתלט אלא מכיר את מקומו כבסיס לרוח - זהו קידוש החומר. ואז נחה דעתם.

ניתן להוסיף כאן את דברי רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי, שהשבת היא תכלית ששת ימי המעשה ופריים. כלומר אף על פי שמבחינת הזמן, רוב הזמן מוקדש לעבודה, הרי שהתכלית והעיקר הוא הרוחני - השבת, ואלה שואפים ששת ימי המעשה. וכמנהגו של שמאי הזקן, שכשהיה מוצא בהמה נאה היה אומר: זו לשבת. למחר היה מוצא בהמה נאה הימנה, היה אוכל את הראשונה ומותר את המשובחת לשבת.

קדושת השבת לא מתבטאת רק במימד הרוחני, אלא גם במישור הגשמי, בשמירת הבהמה הנאה לשבת. הגשמיות המשרתת לחומר מקבלת משמעות רוחנית עליונה גם בדבריו של רבי שמעון עצמו, בהתאם לשיטתו.

”שלושה שאכלו על שלחן אחד, ולא אמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו מזבחי מתים... אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה, כאילו אכלו משלחנו של מקום, שנאמר (יחזקאל מא כב): וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'”¹⁸.

מי שאוכל בגשמיות ללא רוחניות, אוכל מזבחי מתים. מפרנס רק את הגוף המת, בבחינת 'בטן רשעים תחסר'. אבל כשהאכלת הגוף היא אמצעי להחזקת הנשמה - כאילו אכלו משלחנו של מקום. התעלות החומר והתקדשותו.

לפי זה אפשר לנסות ולתרוץ קושיה על שיטתו של רבי שמעון בר יוחאי מדבריו לגבי לימוד חכמה יוונית¹⁹.

”שאל בן דמה בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמה יוונית? קרא עליו המקרא הזה - 'לא ימוש ספר התורה הזה מפריך, והגית בו יומם ולילה', צא ובדוק שעה שאינה מן היום ולא מן הלילה, ולמוד בה חכמה יוונית. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה...”.

קודם לכן מובאת דעתו של רבי שמעון בר יוחאי בעניין:

”אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית, קיים 'לא ימוש'. ודבר זה אסור לאמרו בפני עם

18 אבות ג ג.

19 מנחות דף צט:

הארץ”.

לכאורה דברי רבי שמעון כאן סותרים את שיטתו. וכי די בקריאת שמע שחרית וערבית כדי לקיים 'לא ימוש' אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וכו', תורה מה תהא עליה?!

ואפשר ליישב שבאמת צריך לברר מה **כוונתו** של הלומד חכמה יוונית, ואם כוונתו על ידי לימוד שאר החכמות היא כדי שיוכל ללמוד תורה טוב יותר - אין זה נחשב ללימוד חכמה יוונית גרידא, אלא כהכשר מצווה לצורך מצות תלמוד תורה. וכמאמר הגר"א: "שכפי מה שיחסר לאדם ידיעות משאר החכמות, לעומת זאת יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והמצווה נצמדים יחד"²⁰, וכדברי הרמב"ם²¹: "שבטרם איווצר בבטן, התורה ידעתי... והיא איילת אהבי ואשת נעורי... ואף גם נשים נכריות נעשו לה לצרות... וה' יתברך יודע כי לא נלקחו מתחילה אלא להיותן לרקחות ולטבחות ואופות, להראות העמים והשרים את יופיה...", ואם כך אין סתירה. שבאמת ראוי לו לאדם להגות בתורה יומם ולילה, ואם נזקק ללמוד שאר חכמות כדי להגות בתורה, אין איסור - בתנאי שכוונתו לצורך לימוד התורה. לכן אסור לומר דבר זה בפני עם הארץ, שהרי עם הארץ לא ידע לדייק במעשים שכלפי חוץ נראים כביטול תורה ורק מבחינה פנימית הם בגדר הכשר מצווה. רק בני עלייה, והם מועטים, ידעו לדקדק בכך, ורק להם ניתן הכשר זה.

"שמע רבי פינחס בן יאיר חתנו ויצא לקראתו. הכניסוהו לבית המרחץ בטבריה והתחיל מתקן את בשרו. ראה רבי פינחס סדקים בגופו [של רבי שמעון], התחיל בוכה, ונשרו דמעותיו על בשרו של רבי שמעון, וצעק מתוך כאב. אמר לו רבי פינחס: אוי לי שראיתך בכך. אמר לו: אשריך שראיתני בכך, שאלמלא ראיתני בכך, לא מצאת בי כך".

מדוע נכנס רבי שמעון לבית המרחץ?

יש כאן המשך להשלמתו של רבי שמעון עם עולם החומר. רבי שמעון התנגד לפני כן בחריפות למרחצאות הבאים לעדן את הגוף. רבי שמעון קבר את גופו בעת שהיה לומד תורה במערה. רבי שמעון גופו היה סדוק, מפני שבכל השנים שהיה

20 רבי ברוך משקלוב, ספר אוקלידס בהקדמה.

21 באגרתו לרבי יהונתן הכהן מלוניל.

במערה לא קבל גופו את היחס הראוי, ואף על פי שהיה לו מעיין מים במערה, לא מוזכר שרחץ את גופו. כעת כשחוזר רבי שמעון לעולם החומרי, כעת כשרבי שמעון בונה מחדש את אותם גשרים שכל כך התנגד להם בשעתו, הרי הוא מתייחס בכבוד לגופו, ומתקן את בשרו.

רבי פינחס מצטער על יסוריו של רבי שמעון לחזור לחומר, ואומר לו - אוי לי שראיתיך בכך. אבל רבי שמעון לא מצטער על תקופת הפרישות שלו - אשריך שראיתני בכך, שאלמלא ראיתני בכך - שהזנחתי את גופי, לא מצאת בי כך - תורה שלמדתי שם במערה.

ספר הזוהר - ספר החכמה הפנימית, מיוחס לרבי שמעון. וכמה מתאימה תקופת פרישותו והסתגרותו של רבי שמעון במערה, לכתיבת ספר החכמה הפנימית. הספר הבא ללמדנו להתבונן על העולם מתוך ההיבט הרוחני הפנימי, המוצפן מתחת לחומריות היומיומית.

“אמר רבי שמעון: הואיל ונעשה לי נס, אלך ואתקן תקנה. אמר לו: יש דבר שצריך תיקון? אמר לו: יש כאן מקום של ספק טומאה והכהנים מצטערים להקיפו. אמר לו: יש כאן אדם שידוע שהוחזקה כאן טהרה? אמר לו זקן אחד: כאן קצץ בן זכאי תורמוסי תרומה. עשה אף הוא כך, כל מקום שהיה קשה טיהרו, וכל מקום שהיה רפה ציינו.”

גם כאן יש את המשך דרכו של רבי שמעון בחזרה לחומר, תיקון תקנה בקרקע. כדי שכל בני האדם - גם הכהנים האמורים לפרוש מהטומאה ומהחומר, שגם הם יוכלו להתקבץ עם שאר בני האדם. לא התבדלות כהנית כמו שהיה אצל רבי שמעון במערה, אלא חזרה לקיבוץ בני האדם וחברתם.

רבי שמעון בעצם מתקן את שלושת התחומים שהיו שנויים במחלוקת בינו לבין רבי יהודה. במעשה תיקון הדרך יש דמיון לתיקון שווקים, מקום קיבוץ וחברת בני האדם. בכניסתו למרחץ ישנה הסכמה לענין המרחצאות. ובשובו של רבי שמעון לחברה, ישנו חיבור של 'הגשרים' שרבי שמעון ניתק קודם לכן.

לכן מקפיד כל כך רבי שמעון על אותו זקן שבא לקנטרו:

“אמר אותו זקן: טיהר בן יוחאי בית הקברות. אמר לו: אלמלא היית עמנו, ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו, יפה אתה אומר. עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו, יאמרו: זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן!?”

נתן בו עיניו ומת.”

רבי שמעון בא לתקן באופן פנימי את המעשים החיצוניים של הרומאים, שהיו חיוביים מבחוץ ושליילים מבפנים, טב מלבר וביש מלגאו. תיקון ספק הטומאה היה כנגד תיקון השווקים, וכדאמרן לעיל.

והנה לאחר ניסיונו של רבי שמעון לתיקון חברתי, בא אותו זקן ומלגלג. אמר לו רבי שמעון: יאמרו זונות מפרכסות זו את זו, תלמידי חכמים לא כל שכן?! כלומר, השלילה הפנימית בשווקים הרומיים, היו הזונות שהושיבו בהן. וכעת כשבא רבי שמעון לתקן שווקים לתלמידי חכמים, אם תלמידי חכמים מלגלגים ומקנטרים זה את זה, מתברר שזה יותר גרוע מהזונות של הרומאים! שהרי הזונות עם כל ירידתן החומרית, מבחינה רוחנית חברתית מכבדות ומפרכסות זו את זו. וכיצד יתכן שתלמידי חכמים יהיו פחותים ברמתם הרוחנית מהזונות?! לכן נתן בו עיניו ומת.

”ראהו כותי אחד עם הארץ, אמר: כלום לא אלך ואשחק באותו זקן של היהודים? נטל מת וטמנו בשוק שטהרו. בבקר הלך אצלו ואמר לו: וכי לא טהרת שוק פלוני? אמר לו: הן. ואם אוציא לך מתים אחרים? אמר לו: הוצא. הראה לו. צפה רבי שמעון ברוח הקדש שהוא נתנו שם. אמר: גזרני על העליון שירד ועל התחתון שיעלה, וכך היה.”

רבי שמעון חזר מהרוחניות הכמעט צרופה, אל העולם הגשמי. ניתן לשייך לתקופה זו את מימרתו: ”גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה”²², מימרא שאמרה בעת שטען סל על כתפו. יחס הכבוד לעצם העבודה ולהתעסקות בחומר. האם באמת הצליח רבי שמעון לחבר חזרה את הגשרים לחומר? אותו זקן כותי מחליט לשחוק ברבי שמעון, ולהראות לו שעדיין הוא מנותק מהחומר, שרבי שמעון לא הצליח לטהר את הארץ החומרית מספק הטומאה שהייתה בה.

צפה רבי שמעון ברוח הקדש שהוא נתנו שם. הרוחניות העליונה אינה צוררת את החומר, אלא כוללת ומקיפה אותו. ראייתו הרוחנית של רבי שמעון לא מנתקת אותו כעת מהחומר אלא מאפשרת לו להתייחס לחומריות בצורה מעמיקה ואמיתית, מה שמכנה הגמרא ”רוח הקודש”, וכך מבחין רבי שמעון בתרמית. מתוך שליטתו של רבי שמעון בגשמי וברוחני, יכול רבי שמעון לגזור על התחתון שיעלה ועל העליון שירד. הכותי שבא לשחוק ברבי שמעון, בעצם מוכיח את יכולתו של

רבי שמעון לגשר ולשלוט הן על החומר והן על הרוח.

”יצא רבי שמעון לשוק וראה את יהודה בן גרים, אמר: עדיין יש לזה בעולם!
נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות”.

גם כאן אפשר לתת את ההסבר דלעיל כמו על הזקן שבא לקנטרו, ויותר מזה. שהרי יהודה בן גרים הוא אחד משני התלמידים - 'אנשים של צורה', שלמדו אצל רבי שמעון, ואף בירכו את בנו²³.

אותו תלמיד היה אמון על ההסתכלות הפנימית, ומסרה כלאחר יד לחיצונים - לרומאים. כיצד יתכן להוציא לרשות הרבים השקפה עיונית סודית פנימית, היכולה להתבאר ולהיפתח רק ליודעי חן? מעבר לעניין של דלטוריא יש כאן העברה מהקדושה לטומאה. חטאו הגדול של יהודה בן גרים היה בהעברת מסר מוצפן, שאין לרומאים יכולת להבינו, באופן שהדברים הסודיים נתפשו כפשוטם.

מצב כזה של שעבוד הפנימיות הרוחנית לגשמיות הכוחנית, רבי שמעון לא מוכן לקבל. גם לאחר שרבי שמעון נתרצה ומסכים לקבל את הגשמיות שבעולם, עדיין אי אפשר לקבל בשום אופן, מצב שבו יהודה בן גרים מעביר - ובעצם משעבד - השקפה זו לרומאים. לכן חוזר רבי שמעון ועושה, מה שכבר עשה כשיצא מן המערה - נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות. שם נגער רבי שמעון על מעשהו זה - להחריב עולמי יצאתם! אבל כאן אין גערה. מפני שיהודה בן גרים, שהכיר את סוד ההשקפה הפנימית של רבי שמעון בר יוחאי, חטא בכך שהעביר השקפה זו החוצה לכוחות הטומאה של הרומאים, ובעצם על ידי כך גרם לשעבוד רוחניותו של רבי שמעון לחומריות ולכוחניות הרומאית. לכן - נתן בו עיניו ועשהו גל של עצמות.

שיטתו של רבי שמעון אינה מצטמצמת בעניינים עיוניים רעיוניים בלבד, אלא גם בהלכה למעשה, לדוגמא בעניין דבר שאינו מתכוון. דבר שאינו מתכוין, הגדרתו: דבר שמצד עצמו אין איסור מלאכה בעשייתו, אלא שבעת עשייתו אפשר שיעשה גם דבר שעשייתו אסורה משום מלאכה, מבלי שהעושה יתכוון לכך.

כך למשל נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון אם מותר לגרור בשבת כלים על גבי קרקע, כשאינו מתכוון לחפור חריץ בקרקע. לרבי יהודה אסור אף על פי שאינו

23 זו הגמרא במסכת מועד קטן שהובאה בתחילת המאמר.

מתכוון, שהרי סוף סוף נעשתה המלאכה. לרבי שמעון גורר אדם מטה כסא וספסל, ובלבד שלא יתכוון לעשות חריץ²⁴. רבי שמעון לשיטתו, דאזיל בתר כוונה. דוגמא נוספת, ביטול חמץ.

”רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה. וחכמים אומרים: אף מפורר וזורה לרוח או מטיל לים”²⁵.

חכמים כאן היינו רבי שמעון, וכמו שכתבו המפרשים. והנה בעוד שרבי יהודה דורש השבתת החומר שבחמץ, לרבי שמעון אפשר גם להשבית את מהות החמץ באופן שיפורר ויזרה לרוח או יטיל לים.

הגאון הרוגצ'ובי, רבי יוסף רוזין, קושר בין המחלוקת במשנתנו, לבין מחלוקתם בענין 'והשבתי חיה רעה מן הארץ', ודברינו דלעיל משתלבים עם דבריו²⁶.

”הנה בתורת כהנים פרשת בחקתי, על קרא ד'והשבתי חיה רעה מן הארץ', מביא שם פלוגתא דרבי יהודה ודרבי שמעון, אם ההשבתה רצונו לומר כמות הדברים. וסבירא ליה לרבי יהודה ואזיל לשיטתו דאין ביעור חמץ אלא שריפה. רצונו לומר שצריך שלא תהיה הכמות... אבל רבי שמעון סבירא ליה דהשבתה הוה גם כן ביטול איכות הדבר”.

דוגמה נוספת, היחס לישראל:

”בני מלכים סכין שמן וורד על גבי מכותיהן, שכן דרכן לסוך בחול. רבי שמעון אומר: כל ישראל בני מלכים הם”²⁷.

כלומר אף על פי שכלפי חוץ לא תמיד ניכר בבירור שישראל בני מלכים הם, רבי שמעון מתייחס לצד הפנימי, ובפנימיותם כל ישראל בני מלכים הם. אל תראוני שאני שחרחורת. בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מנוולתן.

רבי שמעון לשיטתו - ”בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום. בכל מקום שגלו - גלתה שכינה עמם”²⁸. גם אם הגלות נגרמה בעקבות חטא וירידה, החביבות לעצמותם של ישראל נשמרת.

24 שבת כט: ביצה כג:

25 משנה פסחים ב א.

26 צפנת פענח על התורה, ריש בחוקותי.

27 שבת קיא.

28 מגילה כט.

דוגמה נוספת, מצווה הבאה בעבירה.

“לולב הגזול פסול”²⁹. את הטעם מביא רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי, מפני שהיא מצווה הבאה בעבירה. זאת לעומת הדעה השנייה שם בגמרא, שאפשר לצאת ידי חובה בלולב הגזול (ביום השני), שהרי קנאו הגולן ביאוש בעלים. לרבי שמעון אין להתחשב רק בבחינה הקניינית, אלא בעיקר בבחינה המוסרית הפנימית, האם ניחא ליה לריבונו של עולם בקיום מצווה באופן כזה.

“אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחאי: מאי דכתיב ‘כי אני ה’ אודה משפט, שונא גזל בעולה’ (ישעיה סא ח)? משל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס, אמר: תנו מכס למוכסים. אמרו לו: והלא כל המכס שלך הוא! אמר להם: ממני ילמדו כל עוברי דרכים ולא יבריחו עצמם מן המכס. אף הקב”ה אמר: ‘אני ה’ שונא גזל בעולה’, ממני ילמדו בני ויבריחו עצמם מן הגזל”.

הרב ‘הנזיר’ - רבי דוד הכהן זצ”ל, התייחס לשיטתו המיוחדת בהלכה של רבי שמעון בר יוחאי³⁰:

“אמנם, רבי שמעון, המיוחד בהלכה, שדורש טעמא דקרא. הוא בעל כתר שם טוב, שהשם הוא טובו, טיבו, מהותו של הדבר, גופו של דבר. לפיכך לרבי שמעון, שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה. וכן מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור בשבת. כי הצורך, שהמלאכה נעשית בשבילו, הוא גוף המלאכה, כדברי אחד מבעלי התוספות. והיסוד, מלאכת מחשבת אסרה תורה, מלאכה המאוחדת במחשבה.

וכן לרבי שמעון, כל העומד לזרוק כזרוק דמי³¹. שהמחשבה לעתיד, הנסתרת, כאלו היא בפעל, נגלה. הנסתר והנגלה כאחד.

וכן בזוהר, בנסתרות, רבי שמעון בר יוחאי כל מילוי באתגליא, הנסתרות כנגלות.

נמצאנו למדים, לרבי שמעון, המחשבה, הנסתרת, מאוחדת במעשה, הנגלה.

29 מסכת סוכה, תחילת פרק שלישי.

30 בספרו ‘קול הנבואה’, החכמה הפנימית - ספר הזוהר, עמ’ קמו.

31 ראה במשנה תרומות ה ח, שלרבי שמעון כיון שנודע לו על תרומה שנפלה - ידיעתה מקדשתה, ואף על פי שטרם הרימה בפועל, כיון שידוע עליה וסופו להרימה - נחשב שהרימה כבר.

הנסתר והנגלה כאחד".

הרב הנזיר מוסיף לנו כמה דוגמאות, שהמאחד את כולן - מלאכת מחשבת אסרה תורה. החשיבה שמאחורי המעשה. טעמא דקרא ולא המעשה החיצון. הרב הנזיר מבליט במיוחד את האיחוד בין המחשבה הנסתרת למעשה הגלוי³².

מדוע נזקק רבי שמעון ללמד את בנו את סוד ההסתכלות הפנימית? מסתבר שמעבר לעניין הפשוט והרגיל, של אב שרוצה להעביר לבנו מסר רוחני ודרך חיים, יש כאן עניין נוסף.

ממדרשי חז"ל עולה, שרבי אלעזר ברבי שמעון לא נתגדל מילדותו כתלמיד חכם טיפוסי ורגיל. כוחו הפיזי היה גדול ועצום. אך היה צורך לתרגם ולהפוך כח אדיר זה ליכולת לעסוק בתורה, להפוך את החומר לרוח.

"רבי אלעזר ברבי שמעון באו חמרים אצל אביו ליקח תבואה. ראוהו יושב אצל התנור, והיתה אמו רודה פת והוא אוכל, אמו רודה והוא אוכל, עד שאכל כל המשארות. אמרו: הוי נחש רע שורה במעיו של זה, דומה שזה מביא רעבון לעולם. שמע קולם. כשיצאו ליקח טעונתם, נטל רבי אלעזר את חמוריהם והעלם לעליית הגג. באו ובקשו את חמוריהם ולא מצאום. תלו את עיניהם וראום נתונים בעליית הגג. הלכו אצל אביו וסחו לו את המעשה. אמר להם: שמא דבר רע השמעתם אותם? אמרו לו: לא אדוני, אלא כך וכך היה המעשה. אמר להם: ולמה הכנסתם בו עין רעה וצרה? אפשר משלכם הוא אוכל, או עליכם מזונותיו? לא זה שבראו ברא לו מזונות? אף על פי כן לכו ואמרו לו משמי והוא מוריד לכם.

הנס הראשון היה קשה מן הראשון. כשהעלם, העלם אחד אחד. וכשהורידם, הורידם שניים שניים. וכיון שנתעסק בתורה, אפילו טליתו לא היה יכול לסבול³³.

"רבי אלעזר בנו של רבי שמעון בר יוחאי, ראה אותו רבי יוסי בן חלפתא. אמר לו: אתה משורש צדיקים ואין אתה בן תורה? אמר לו: ומה אעשה? אמר לו: מבקש אתה לשנות? אמר לו: הן. התחיל מלמד אותו פרק אחד ושני ושלישי. הכניסו לבית הוועד, ראה אותו רבי, אמר לו: לזה הכנסת עמך? אמר לו: מכורתו של רבי שמעון בר יוחאי הוא בא. העלה אותו רבי יוסי לצפורי והיה משנה אותו. בשנה

32 אין בכונת מאמר זה להכנס בעומק דברי הנזיר זצ"ל, אלא רק להתייחסותו העקרונית לדברי רבי שמעון בר יוחאי ולשיטתו. ליתר פירוט עיין שם בהערות ובמראי המקומות.

33 שיר השירים רבה ה.

אחרת הורידו עמו ונכנס לבית הוועד, התחיל משיב דברים שם, וקרא עליו רבינו הקדוש: 'פרי צדיק עץ חיים' (משלי יא ל). מי גרם לו שיהיה בן תורה? לא על ידי רבי יוסי בן חלפתא?!³⁴.

"רבי אלעזר ברבי שמעון נעשה כתף. פעם אחת בא אצלו אליהו בדמות זקן. אמר לו: התקן לי בהמה. אמר לו: מה יש אצלך לטעון? אמר לו: הרי תפיסתי והרי טליתי ונלך... הרכיבו על כתפו והיה מעלהו הרים ומורידו בקעות ומעבירו בשדות של קוצים. לסוף התחיל מכביד עליו. אמר לו: זקן, זקן, הקל עצמך, ואם לא - אני משליכך. אמר לו רצונך לפוש קצת? אמר לו: הן. מה עשה? העלהו לשדה אחת והושיבו תחת אילן, ונתן לו מאכל ומשתה. כיוון שאכל ושתה, אמר לו: כל היגיעה הזאת למה? ולא יפה לך שתתפוס אומנות אבותיך? אמר לו: ואתה תהא משנה לי? אמר לו: הן. אמרו: שלש עשרה שנה למדו אליהו תורה, עד שלמד ספרא. וכיון שאמר ספרא - אפילו טליתו לא היה יכול לטעון"³⁵.

ניתוח המדרשים על רבי אלעזר ברבי שמעון, חורג ממסגרת מאמר זה, ולכן לא יתבצע כאן. אבל בבירור עולה כאן דמותו המיוחדת, דמות מאד לא שגרתית, של רבי אלעזר ברבי שמעון, שבפירוש לא נתגדל כתלמיד חכם מילדותו. ממדרשי חז"ל עולה שוב ושוב תמונה של מהפך בחייו של רבי אלעזר שהכניסו לעולם התורה, שעד לאותו מהפך גדל כעם הארץ.

לכן לא ייפלא מדוע חפש רבי שמעון בר יוחאי הזדמנות כדי לשנות את הסתכלותו והתייחסותו של בנו מחומר לרוח. להפוך מ'ידי עשו' ל'קול יעקב'. עם כוחות עצומים בלי כיוון רוחני מתאים, עלול היה להגיע ללסטיות כמו ריש לקיש קודם שהפך לתלמיד חכם.

אם ניזכר בשאלות שהצבנו בראש המאמר - מה היה המסר אותו בקש רבי שמעון בר יוחאי להעביר לבנו, ומדוע העביר מסר זה באופן כה מפתיע ומדהים, שמא ייתכן שרבי שמעון רצה להעביר את שיטתו דווקא על ידי זעזוע. אולי יתכן אפילו, שמהפך זה בהסתכלות, נבע כתוצאה מהסיפור המתואר בגמרא ממסכת מועד קטן שהובאה בתחילת המאמר, זעזוע שעשוי היה לגרום בבת אחת לשינוי בהסתכלות

34 תנחומא הקדום, פרשת וירא.

35 פסיקתא דרב כהנא.

ובהשקפת העולם. בכל מקרה ברור שכוונתו של רבי שמעון הייתה לגרום זעזוע ושינוי אצל בנו, ומתוך הזעזוע - בניין מחודש. סתירת זקנים - בניין.

ויש לשאול כאן, וכי לא יכול היה רבי שמעון ללמד את בנו בדרך הרגילה שבה אבות מחנכים את בניהם? מדוע צורך היה ב'טיפול בהלם' כדי ללמד את רבי אלעזר להתבונן בעולם בעין פנימית, כאביו רבי שמעון?

אין לנו תשובה ברורה ומוחלטת בעניין. אבל אנחנו יודעים שישנם אנשים המתקדמים צעד צעד, וזו דרכם של רוב בני האדם - שתי הלכות היום, ושתי הלכות למחר, עד שלומדים כל התורה כולה. זו הדרך המפולשת והבטוחה שיש לנהוג בה בדרך כלל.

אבל ישנם בני אדם, שלהם מתאימה דרך הדילוג. אנשים בעלי כוחות גדולים ועצומים, שמתוך האנרגיה הגדולה הצפונה בהם, אינם מתקדמים עקב בצד אגודל, אלא מדלגים בבת אחת על כמה שלבים. ישנה סכנה מסוימת בדרך זו, אך למי שקפץ ודלג בבחינת - 'מי יעלה בהר ה''', והצליח גם להתמיד אחר כך בדרך זו בבחינת - 'ומי יקום במקום קדשו' - הרי שעשוי הוא לזכות בבת אחת בתיקון גדול, שבדרך רגילה היה נזקק לשלבים ארוכים כדי להשלימו. כך למשל בסיפור המפורסם על ריש לקיש, שבבת אחת הפך מלסטים ושוודד לתלמיד חכם בבית המדרש³⁶.

תשובה פתאומית ותשובה הדרגית

"לגבי משך זמנה, התשובה מתחלקת לשני חלקים: תשובה פתאומית, ותשובה הדרגית.

הפתאומית באה מתוך איזה ברק רוחני הנכנס בנשמה. בפעם אחת מכיר הוא את הרע ואת הכעור של החטא ונהפך לאיש אחר, וכבר מרגיש הוא בקרבו השתנות גמורה לטובה. תשובה זו באה על ידי איזו הופעה של סגולה פנימית, על ידי איזו השפעה נשמתית גדולה, שראוי לחפש את נתיבותיה בעמקי תעלומה.

וישנה תשובה הדרגית. לא בריקה הבריקה בקרבו להתהפך מן העומק של הרע אל הטוב, אלא מרגיש הוא שצריך להיות הולך ומטיב דרכיו וארחות חייו, רצונו, הלך מחשבותיו, ובמהלכו זה הולך הוא וכובש לאט לאט את דרכי היושר, מתקן

את המדות, מיטיב את המעשים, מלמד את עצמו איך להתכשר יותר ויותר, עד שהוא בא למעלה רמה של זיכוך ותיקון³⁷.

ההתפתחות והדילוגים

"בעולם פועלים ההתפתחות האיטית והדילוגים הפתאומיים. ישנם בעלי נשמות כאלה שהצד של הדליגה מתגבר בהם על צד ההתפתחות ההדרגית, וזהו האופי הישראלי. הם מושפעים מרעיון התשובה הרבה, ושואפים לדברים רמי ערך, שאין הסביבה ותנאי החיים מסכימים על זה"³⁸.

שיטתו הפנימית של רבי שמעון, נסתרת היא מרוב בני אדם. ורק בני עלייה - אנשים של צורה מבחינים בה.

"אמר רבי בא: בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו. כגון רבי יוחנן בן זכאי מנה את רבי אליעזר ואת רבי יהושע, ורבי יהושע מנה את רבי עקיבא, ורבי עקיבא את רבי מאיר ורבי שמעון. אמר: ישב רבי מאיר תחילה. נתכרכמו פני רבי שמעון. אמר לו רבי עקיבא: דייך שאני ובוראך מכירין כוחך"³⁹.

אפילו תלמידיו של רבי שמעון עצמו זקוקים מדי פעם לתזכורת, מה עיקר ומה טפל, ושלא לילך שולל אחרי החומר בעולם.

"מעשה בתלמיד אחד של רבי שמעון בר יוחאי, שיצא לחוץ לארץ ובא עשיר. והיו התלמידים רואים אותו ומתקנאים בו. והיו מבקשים אף הם לצאת לחוץ לארץ. וידע רבי שמעון, והוציאם לבקעה אחת שלפני מירון, והתפלל ואמר: בקעה, בקעה, התמלאי דינרי זהב. התחילה מושכת דינרי זהב לפניהם. אמר להם: אם זהב אתם מבקשים - הרי זהב, טלו לכם. אלא הווי יודעים שכל מי שהוא נוטל

37 אורות התשובה, פרק ב. בהערות שם של הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, מובאים מקורות נוספים לענין זה, של תשובה ושינוי פתאומיים. כך למשל מוזהר פרשת חיי שרה, קכ"ט.

זכאין אינון מאריהון דתשובה, דהא בשעתא חדא, ביומא חדא, ברגע חדא, קריבין אינון לגבי קודשא בריך הוא - (אשריהם לבעלי תשובה, שבשעה אחת, ביום אחד, ברגע אחד, הם קרבים אל הקב"ה). עיי"ש מקורות ומובאות נוספות בעניין.

38 אורות הקודש חלק ב, התעלות העולם פרק לו.

39 ירושלמי סנהדרין פרק א הלכה ב.

עכשיו - חלקו של עולם הבא הוא נוטל, שאין מתן שכרה של תורה בעולם הזה, אלא לעולם הבא⁴⁰.

רק לעתיד לבוא תתברר שיטתו של רבי שמעון לעין כל. השיטה הרוחנית הפנימית הנסתרת בשלב זה תחת מעטה החמירות. לעתיד לבא, כשמסך החומר יזדכך ויתעלה, תהפוך הרוחניות הסודית לגלויה וברורה.

"דרש רבי חנינא בר פפא, ואיתימא רבי שמלאי: לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ומניח בחיקו ואומר: כל מי שעסק בה יבוא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים בערבוביה... נכנסת לפניו מלכות רומי תחילה... אמר להם הקב"ה: במאי עסקתם? אומרים לפניו: רבוננו של עולם, הרבה שווקים תיקנו, הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה.

אומר להם הקב"ה: שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם, לצורך עצמכם עשיתם. תקנתם שווקים להושיב בהם זונות. מרחצאות לעדן בהם עצמכם. כסף וזהב שלי הוא, שנאמר: 'לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות'..."⁴¹.

"רבי שמעון אזל ליה וערק למדברא דלוד, ואיתגניז בחד מערתא הוא ורבי אלעזר בריה. איתרחיש ניסא נפק להון חד חרוב וחד מעיינא דמיא, אכלי מההוא חרוב ושתן מההוא מיא. והוה אליהו זכור לטוב אתי להון בכל יומא תרי זימני ואולף להון. ולא ידע איניש בהו..."

קום רבי שמעון, אפתח מילין קמי שכינתא... ורשותא יהיב לעשר ספירן לגלאה לון רזין טמירין, דלא אתיהיב רשו לגלאה לון, עד דייתי דרא דמלכא משיחא"⁴².

40 שמות רבה, נב.

41 עבודה זרה ב.

42 הקדמת תיקוני הזוהר.